

Wybrane hiszpańskie orzecznictwo z lat 1959–1976 dotyczące reprezentacji wyznaniowych osób prawnych Kościoła Katolickiego z uwzględnieniem płaszczyzny prawnoporównawczej

Selected Spanish 1959–1976 jurisprudence on the representation of legal entities of the Catholic Church (including a comparative perspective)

MAREK STRZAŁA*

 <https://orcid.org/0000-0003-1341-3464>

Streszczenie: W Królestwie Hiszpanii, na gruncie Konkordatu z 1953 r., w odniesieniu do reprezentacji osób prawnych Kościoła Katolickiego judykatura uznawała skuteczność regulacji prawa kanonicznego dotyczących kontroli kanonicznej. Podstaw recepcji przepisów prawa kanonicznego w prawie hiszpańskim upatrywano w tym przypadku w przepisach konkordatowych, ogólnych regulacjach prawa cywilnego dotyczących działania osób prawnych lub art. 38 ust. 2 Kodeksu cywilnego, który wyraźnie odwołuje się do konkordatu zawartego ze Stolicą Apostolską. Zgodnie z analizowanym orzecznictwem przedmiotowa recepcja dotyczy nie tylko głównego aktu prawa kanonicznego w postaci kodeksu, ale także aktów niższego rzędu, w szczególności konstytucji zakonnych. W sprawach zawisłych przed hiszpańskim Sądem Najwyższym (Tribunal Supremo) istotne znaczenie posiadały takie zagadnienia, jak w szczególności: wpływ warunków zamieszczonych w zezwoleniu na alienację na skuteczność czynności prawnej obejmującej taką alienację, różnice pomiędzy treścią prośby o zezwolenie na alienację i samym zezwoleniem a treścią oświadczenia woli złożonego na ich podstawie czy kanonizacja prawa cywilnego dotyczącego umów. Wszystkie te kwestie były rozstrzygane zgodnie z zasadą recepcji prawa kanonicznego.

Słowa kluczowe: Hiszpania; Sąd Najwyższy; orzecznictwo; prawo kanoniczne; prawo cywilne; osoba prawna; Kościół Katolicki

Abstract: In the Kingdom of Spain, under the 1953 Concordat, the jurisprudence recognized the effectiveness of canon law regulations on the representation of legal entities of the Catholic Church in Spanish private law. The justification for the reception of canon law provisions in Spanish law was seen in the concordat provisions, in general civil law regulations on the representation of legal persons or in art. 38 para. 2 of the Spanish Civil Code, which makes a clear reference to the concordat with the Holy See. As follows from the judgements discussed in this article, the reception of canon law concerns not only the main canon law act (i.e., the Code of Canon Law), but also other sources of canon law such as in particular constitutions of religious orders. The case-law of the Spanish Supreme Court (Tribunal Supremo) focused on

* Dr, Pracownia Prawa Kościelnego i Wyznaniowego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Jagielloński, ul. Gołębia 9, 31-007 Kraków, e-mail: marek.strzala@uj.edu.pl.

such issues as, in particular, the impact of the conditions specified in the permission for alienation on the effectiveness of the legal act performing alienation, the differences between the content of the request for the permission to alienate or the permission itself and the content of the legal act performing alienation, as well as the canonization of civil law pertaining to contracts. All these issues were resolved in favour of the reception of canon law.

Key words: Spain; Supreme Court; jurisprudence; canon law; civil law; legal person; Catholic Church

Wprowadzenie

Jak wskazuje się w literaturze przedmiotu, Królestwo Hiszpanii i Rzeczpospolita Polska po przemianach ustrojowych XX w. starały się zbudować państwo w oparciu o model demokratyczny uwzględniający tradycje chrześcijańskie¹. Pomędzy systemami prawa wyznaniowego obu państw również występują analogie. Można tu wskazać m.in. istnienie ramowej ustawy w zakresie wolności religijnej (w Polsce jest to ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania², a w Hiszpanii ustawa nr 7/80 z dnia 5 lipca 1980 r. o wolności religijnej³) przewidującej możliwość uzyskiwania przez wspólnoty religijne osobowości prawnej, ale także zawarcie konkordatów ze Stolicą Apostolską regulujących status Kościoła Katolickiego i jego osób prawnych (w Polsce: Konkordat z 1993 r.⁴; w Hiszpanii: kilka osobnych porozumień zawartych w 1979 r., w tym układ dotyczący kwestii prawnych⁵), które wykazują wiele podobieństw⁶.

Analogiczne bywały też niekiedy w obu państwach problemy praktyki prawniczej. Przykładem może być właśnie kwestia reprezentacji osób prawnych Kościoła Katolickiego i pytanie o skuteczność prawa kanonicznego w tym zakresie. W Polsce kwestia ta zaczęła się pojawiać coraz częściej w orzecznictwie Sądu Najwyższego w II poł. lat 90. XX w., co doprowadziło do ukształtowania jednolitego poglądu o braku skuteczności oświadczenia

¹ Wroceński 2008, 408.

² Tekst jedn. Dz. U. z 2022 r. poz. 1435 z późn. zm., dalej: u.g.w.s.w.

³ Ley Orgánica 7/80 de 5 de julio de 1980 de Libertad Religiosa, BOE 1980, n. 177 (de 24 de julio), s. 16804–16805.

⁴ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318, dalej: Konkordat pol. 1993.

⁵ Układ między Stolicą Apostolską i Państwem Hiszpańskim dotyczący kwestii prawnych z dnia 3 stycznia 1979 r. 1980. *Acta Apostolicae Sedis* 72: 29–36, tekst polski: Krukowski 1995, 306–309.

⁶ Szczegółowej analizie obu wymienionych konkordatów w zakresie klauzul odsyłających dokonuje Bogusław Trzeciak, zob. Trzeciak 2007.

woli w przypadku uchybienia zasadom kontroli kanonicznej⁷. W Hiszpanii zagadnienie to było także przedmiotem rozważań podejmowanych przez judykaturę. Dotyczące tego problematu zagadnienia wystąpiły w tamtejszym orzecznictwie jeszcze przed wejściem w życie porozumień z 1979 r.⁸ W tym okresie ukształtowała się stała linia orzecznicza hiszpańskiego Sądu Najwyższego (Tribunal Supremo) dotycząca skuteczności prawa kanonicznego na forum prawa cywilnego w zakresie reprezentacji wyznaniowych osób prawnych Kościoła Katolickiego⁹.

Celem niniejszego artykułu jest omówienie wybranych hiszpańskich judykatów dotyczących skuteczności prawa kanonicznego na forum prawa cywilnego w zakresie reprezentacji osób prawnych Kościoła Katolickiego oraz poruszonych w nich problemów stosowania instytucji prawa kanonicznego. Na potrzeby tego opracowania wybrano wskazywane w hiszpańskiej literaturze przedmiotu¹⁰ orzeczenia hiszpańskiego Sądu Najwyższego

⁷ Zob. Strzała 2019, 466–467 oraz literatura wskazana na s. 35–36 (przypp. 66).

⁸ Oprócz wymienionego powyżej porozumienia dotyczącego kwestii prawnych były to: Układ między Stolicą Apostolską i Państwem Hiszpańskim dotyczący nauczania i kwestii kulturalnych, podpisany dnia 3 stycznia 1979 roku. 1980. *Acta Apostolicae Sedis* 72: 37–46, tekst polski: Krukowski 1995, 309–314; Układ między Stolicą Apostolską i Państwem Hiszpańskim dotyczący opieki religijnej w siłach zbrojnych oraz służby wojskowej duchownych i zakonników, podpisany dnia 3 stycznia 1979 roku. 1980. *Acta Apostolicae Sedis* 72: 47–55, tekst polski: Krukowski 1995, 314–319; Układ między Stolicą Apostolską i Państwem Hiszpańskim dotyczący kwestii ekonomicznych, podpisany dnia 3 stycznia 1979 roku. 1980. *Acta Apostolicae Sedis* 72: 56–62, tekst polski: Krukowski 1995, 319–323.

⁹ López Alarcón 1989, 315–316; Lombardía 1989, 87; Motilla 1999, 1024–1025; García Hervás 1997, 246.

¹⁰ Zob. m.in. López Alarcón 1989, 315. Wszystkie omawiane w niniejszym opracowaniu orzeczenia są dostępne online w serwisie Poder Judicial España, <http://www.poderjudicial.es>. W literaturze przedmiotu wymienia się jeszcze orzeczenia z dnia 16 czerwca 1954 r., z dnia 4 marca 1959 r. i z dnia 2 maja 1961 r. (zob. m.in. López Alarcón 1989, 315; Motilla 1999, 1025, przypp. 4; Navarro Valls 1970, 378). Orzeczenia te zostały w dalszej części pominięte z uwagi na brak dostępności tekstu ich uzasadnień. Można natomiast wskazać, że z opisu zamieszczonego w literaturze przedmiotu (Navarro Valls 1970, 377–378) wynika, że orzeczenie z dnia 2 maja 1961 r. dotyczyło wydzierżawienia nieruchomości miejskiej, przy czym hiszpański Sąd Najwyższy ograniczył się do zacytowania szeregu kanonów Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. („Codex Iuris Canonici, Pii X Pontificis Maximi, iussu digestus, Benedicti Papae XV, auctoritate promulgatus” [27.05.1917]. 1917. *Acta Apostolicae Sedis* 9 (cz. 2): 11–521, dalej: KPK 1917), tj. kan. 99, kan. 1100, kan. 1423, kan. 1510 i kan. 1526 KPK 1917) oraz wskazania, że zostały one prawidłowo zastosowane przez sąd niższej instancji, co pośrednio miałyby wskazywać na recepcję prawa kanonicznego.

z lat 1959¹¹, 1962¹², 1967¹³, 1975¹⁴ i 1976¹⁵. Omawiane zagadnienie nie było do tej pory przedmiotem zainteresowania w polskiej literaturze przedmiotu. Oprócz waloru poznawczego, przedstawienie poglądów zawartych w uzasadnieniach wskazanych orzeczeń może też dostarczyć argumentów użytecznych przy interpretacji polskich przepisów oraz wskazać na dotąd niezauważane lub rzadko podnoszone problemy recepcji prawa kanonicznego¹⁶. W pierwszej kolejności zostanie przedstawiony zarys stanu prawnego stanowiący punkt wyjścia dla omawianych orzeczeń oraz stany faktyczne, w oparciu o które zapadały analizowane orzeczenia. Następnie omówione zostaną poglądy dotyczące podstawy prawnej recepcji prawa kanonicznego oraz problemy szczegółowe występujące na gruncie praktycznego zastosowania tej recepcji.

1. Zarys stanu prawnego

Przedmiotowe orzeczenia w zakresie prawa kanonicznego zapadły na gruncie kanonów Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r., zaś w zakresie prawa hiszpańskiego na gruncie konkordatu z 1953 r.¹⁷, który przewidywał, że zagadnienia dotyczące osób i rzeczy kościelnych, które nie są unormowane postanowieniami konkordatu, będą regulowane zgodnie z obowiązującym prawem kanonicznym (art. XXXV ust. 2 Konkordatu hiszp. 1953), a zwyczajna i nadzwyczajna administracja dóbr należących do kościelnych osób

¹¹ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 6 czerwca 1959 r., STS 1362/1959, ECLI:ES:TS:1959:1362.

¹² Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 22 listopada 1962 r., STS 134/1962, ECLI:ES:TS:1962:134.

¹³ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 1967 r., STS 68/1967, ECLI:ES:TS:1967:68.

¹⁴ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 23 stycznia 1975 r., STS 30/1975, ECLI:ES:TS:1975:30.

¹⁵ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 6 lipca 1976 r., STS 1139/1976, ECLI:ES:TS:1976:1139.

¹⁶ Dokonując analizy prawno-porównawczej, należy mieć na uwadze, że wybrane orzeczenia zostały wydane w okresie funkcjonowania w Hiszpanii państwa wyznaniowego, co powoduje, że w zakresie, w jakim ich uzasadnienia odwołują się do założeń ustroju państwa wyznaniowego, zawarte w nich tezy mają ograniczone znaczenie dla wykładni prawa polskiego. Natomiast w odniesieniu do tez sformułowanych na podstawie przepisów o treści analogicznej do obowiązujących obecnie w prawie polskim (np. ogólnych przepisów o osobowości prawnej w polskim i hiszpańskim Kodeksie cywilnym czy analogicznych postanowień konkordatowych obowiązujących obecnie w Polsce i ówczesnie w Hiszpanii) tezy te zachowują walor prawno-porównawczy.

¹⁷ Konkordat zawarty pomiędzy Hiszpanią i Stolicą Apostolską w dniu 27 sierpnia 1953 r. (Concordato entre la Santa Sede y España [27.08.1953]. *Acta Apostolicae Sedis* 45(Nr 13): 625–656, dalej: Konkordat hiszp. 1953, tekst angielski konkordatu: „Concordat Between the Holy See and Spain” 1981. *United Nations Treaty Series* 1219 (poz. 19671): 77–87.

prawnych lub zgromadzeń zakonnych, jak i nadzór oraz kontrola nad tymi dobrami, należeć będą do właściwych władz kościelnych (art. IV ust. 3 Konkordatu hiszp. 1953). Regulacji ściśle odpowiadających przywołanym przepisom próżno szukać w obecnie obowiązującym prawie polskim. Można by natomiast próbować upatrywać pewnego odpowiednika art. IV ust. 3 Konkordatu hiszp. 1953 w zakresie zarządzania majątkiem Kościoła w art. 5 Konkordatu pol. 1993, który przewiduje zapewnienie przez Państwo Kościołowi wykonywanie jurysdykcji oraz zarządzanie i administrowanie jego sprawami na podstawie prawa kanonicznego. Za taki odpowiednik można by w przedmiotowym zakresie próbować także uznać art. 2 ustawy indywidualnej Kościoła Katolickiego¹⁸, który stanowi, że Kościół rządzi się w swych sprawach własnym prawem, swobodnie wykonuje władzę duchowną i jurysdykcyjną oraz zarządza swoimi sprawami.

Natomiast analogię do polskich regulacji można odnaleźć w hiszpańskim Kodeksie cywilnym (*Código Civil*)¹⁹. W myśl ogólnej reguły działanie osób prawnych regulują normy, na podstawie których je utworzono lub uznano (art. 37 hiszp. k.c.). Osoby prawne mogą nabywać majątek, zaciągać zobowiązania oraz dokonywać czynności prawnych zgodnie z prawem i wewnętrznymi regulacjami (art. 38 ust. 1 hiszp. k.c.). Osobny przepis poświęcono Kościołowi Katolickiemu, który, zgodnie z hiszpańskim Kodeksem cywilnym, w sprawach wymienionych wyżej rządzi się konkordatem (art. 38 ust. 2 hiszp. k.c.). Wymienione art. 37 i art. 38 ust. 1 hiszp. k.c. są zatem bezpośrednimi odpowiednikami art. 35 i art. 38 polskiego Kodeksu cywilnego²⁰, na których polski Sąd Najwyższy niejednokrotnie opierał się w swoich orzeczeniach dotyczących reprezentacji wyznaniowych osób prawnych²¹. Natomiast analogii do art. 38 ust. 2 hiszp. k.c. można

¹⁸ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1347 z późn. zm.

¹⁹ BOE 1889, n. 206 (de 25 de julio), s. 249–259 z późn. zm., dalej: hiszp. k.c.; tekst angielski: *Spanish Civil Code* [z serii *Traducciones del derecho español*], Madrid 2009; tekst dostępny również online: [http://www.elra.eu/wp-content/uploads/file/Spanish_Civil_Code_\(C%C3%B3digo_Civil\)%5B1%5D.pdf](http://www.elra.eu/wp-content/uploads/file/Spanish_Civil_Code_(C%C3%B3digo_Civil)%5B1%5D.pdf) [dostęp: 25.04.2011].

²⁰ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360, dalej: k.c.

²¹ Zob. zwłaszcza wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 marca 2004 r., IV CK 108/03, OSNC 2005, Nr 4, poz. 65, LEX nr 145184; uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2008 r., III CZP 122/08, OSNC 2009, Nr 7/8, poz. 115; Biul. SN 2008, Nr 12, poz. 7; OSP 2010, Nr 2, poz. 18. Zob. też: wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 marca 1997 r., II CKN 24/97, LEX nr 80725; wyrok Sądu

próbować upatrywać w art. 28 ust. 2 u.g.w.s.w., zgodnie z którym wyznaniowe osoby prawne, ich organy, zakres kompetencji i sposób powoływania oraz reprezentacji określają statuty (prawo wewnętrzne), choć z uwagi na sposób legislacji zbliżony do definicji legalnej można tutaj zgłaszać pewne wątpliwości²².

2. Stany faktyczne

Prezentowane orzeczenia w przeważającej części dotyczyły oświadczeń woli – używając terminologii polskiego tłumaczenia obecnie obowiązującego Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.²³ – instytutów życia konsekrowanego i ich jednostek organizacyjnych. Chronologicznie pierwsze z nich, orzeczenie z 1959 r. (STS 1362/1959), dotyczyło zaciągnięcia zobowiązania wekslowego przez zakonną osobę prawną przy braku ze strony przełożonych zakonnych aktu współdziałania koniecznego w ramach kontroli kanonicznej przewidzianej w kan. 534 i kan. 536 KPK 1917. Kanony te wymagały bowiem zgody przełożonych do zaciągnięcia długu lub zobowiązania przekraczającego 30 000 franków albo lirów. Kanwą drugiego z prezentowanych orzeczeń, wyroku z 1962 r. (STS 134/1962), także była czynność prawna zakonnej osoby prawnej, tym razem w postaci udzielenia poręczenia. Kolejne orzeczenie zapadło na gruncie stanu faktycznego obejmującego umowę o projekt architektoniczny, zawartą w braku zgody Przełożonego Generalnego, która byłaby wyrażona po uprzednim uzyskaniu *consilio* Rady Generalnej, podczas gdy zgodnie z prawem własnym instytutu, kontrakty o wartości powyżej 30 000 peset wymagały takich aktów kontroli kanonicznej (wyrok z 1967 r., STS 68/1967).

Szerszego omówienia wymaga stan faktyczny sprawy zakończonej wyrokiem z 1975 r. (STS 30/1975). Kwestia skuteczności prawa kanonicznego

Najwyższego z dnia 27 lipca 2000 r., IV CKN 88/00, OSP 2003, Nr 9, poz. 115; OSP 2004, Nr 5, poz. 58, LEX nr 52448; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 lutego 2005 r., IV CK 582/04, LEX nr 176007.

²² Na art. 28 ust. 2 u.g.w.s.w. powołuje się Sąd Najwyższy, w szczególności w wyroku z dnia 12 marca 1997 r., II CKN 24/97, niepubl.

²³ „Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus” [25.01.1983]. 1983. *Acta Apostolicae Sedis* 75 (cz. 2): 1–317; tekst polski: [b.a.]. 1984. *Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski*. Poznań: Pallottinum, dalej: KPK.

pojawia się w niej niejako obok głównych zagadnień w postaci zasiedzenia czy nabycia nieruchomości w oparciu o tzw. rękomię wiary publicznej ksiąg wieczystych. Złożona podstawa faktyczna obejmowała przekazanie przez wstępnych powodki w 1911 r. prawa własności nieruchomości na cele edukacyjne z zastrzeżeniem zobowiązania do jej zwrócenia w określonych okolicznościach (np. w braku ogrodzenia terenu w ciągu 2 lat lub braku wybudowania budynków w ciągu 10 lat), a której własność została następnie zainstabulowana na rzecz Kongregacji Salezjańskiej. Przedmiotową nieruchomość instytut zamierzał przenieść na rzecz spółki prawa handlowego na podstawie umowy z 1969 r. Wydany został nawet reskrypt papieski zezwalający na taką alienację, z tym jednak zastrzeżeniem (zgodnie z zarzutami zaskarżenia sformułowanymi przez powodkę), że wniosek o zezwolenie dotyczył zbycia za kwotę 20 000 000 peset, podczas gdy transakcja została przeprowadzona ostatecznie za cenę w wysokości 5 000 000 peset.

Zbycia części nieruchomości należącej do seminarium dotyczyła natomiast sprawa zakończona wyrokiem z 1976 r. (STS 1139/1976). Pierwotnie założona w 1550 r. instytucja kształcąca i przygotowująca ubogą młodzież do stanu duchownego, przekształcona następnie przez Stolicę Apostolską w seminarium, sprzedała w 1968 r. piwnice i parter budynku obciążonego hipotecznie dwójce przedsiębiorców. Transakcja została zawarta za zgodą ordynariusza miejsca, ustanowionego jako jednego z dwóch patronów (drugim był burmistrz miasta), ale bez zgody Stolicy Apostolskiej, wymaganej ze względu na wartość przedmiotu alienacji.

3. Podstawa prawna skuteczności patrymonialnego prawa kanonicznego

Przyjmując skuteczność norm prawa kanonicznego w zakresie przesłanek działania wyznaniowej osoby prawnej, zagadnieniem o podstawowym znaczeniu jest wskazanie podstawy prawnej tej skuteczności. Hiszpański Sąd Najwyższy pierwotnie (w orzeczeniu z 1959 r., STS 1362/1959) upatrywał jej bezpośrednio w cytowanym wyżej art. 37 hiszp. k.c., czyli w ogólnych zasadach regulujących działanie osób prawnych.

W szczególnym postanowieniu dotyczącym Kościoła Katolickiego (art. 38 ust. 2 hiszp. k.c.), niemającym bezpośredniego odpowiednika

w prawie polskim, podstaw rzeczowej skuteczności upatrywano natomiast w orzeczeniu z 1962 r. (STS 134/1962). Nie była to jednak jedyna podstawa prawna wskazana przez Tribunal Supremo w tej sprawie. Odniesiono się także do art. XXXV Konkordatu hiszp. 1953, zgodnie z którym wszystkie kwestie dotyczące osób czy rzeczy kościelnych będą regulowane w zgodzie z prawem kanonicznym (odpowiadało to treści art. 43 konkordatu z dnia 17 października 1851 r., wzmocnionemu przez art. 3 umowy z dnia 25 sierpnia 1859 r.²⁴). Z natury rzeczy w Polsce podstaw omawianej recepcji trudno byłoby upatrywać w przepisie o podobnym brzmieniu wobec jego braku.

Połączenia obu koncepcji dokonał hiszpański Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 1967 r. (STS 68/1967)²⁵. W jego uzasadnieniu powołano nie tylko art. 37 hiszp. k.c., ale także art. 38 ust. 2 hiszp. k.c. oraz ogólnie konkordat z dnia 27 sierpnia 1953 r. Pewną nowością było przywołanie w tym zakresie art. IV tego ostatniego, stanowiącego o uznaniu osobowości prawnej, w tym prawa do nabywania, posiadania i zarządzania mieniem przez podmioty kościelne (art. IV ust. 1 i 2 Konkordatu hiszp. 1953), oraz wprowadzającego zasadę, że zwykła i nadzwyczajna administracja majątku kościelnego, jak też nadzór i kontrola tego zarządzania będzie należeć do właściwej władzy kościelnej (art. IV ust. 3 Konkordatu hiszp. 1953). W konsekwencji judykant ten jedynie częściowo może być wykorzystany do potwierdzenia wykładni, w świetle której recepcja prawa kanonicznego w Polsce wynikać ma z art. 35 i art. 38 k.c.²⁶

²⁴ „Convenio firmado el 25 de Agosto de 1859, adicional al Concordato celebrado el 16 de Marzo de 1851, entre Su Santidad y S. M. Católica”. W: [b.a.]. 1869. *Tratados de España. Documentos internacionales del Reinado de Dona Isabel II desde 1842 a 1868*, 194–196. Madrid: Imprenta de Miguel Ginesta.

²⁵ Zob. López Alarcón 1989, 315. Podobne podstawy prawne wskazano także w orzeczeniach z dnia 16 czerwca 1954 r. oraz z dnia 22 listopada 1963 r., zob. Navarro Valls 1970, 378.

²⁶ W orzeczeniu z 1975 r. (STS 30/1975) kwestia podstawy prawnej skuteczności prawa kanonicznego nie pojawiła się bezpośrednio w tezach Sądu Najwyższego wyrażonych w uzasadnieniu. Sąd ten analizował zarzut wadliwości umowy, która przenosiła własność nieruchomości należącej do dóbr kościelnych, ze względu na niedochowanie wymogów procedury alienacyjnej. Natomiast zgodnie ze zreferowanym w uzasadnieniu stanowiskiem powódki, skuteczność ta miała mieć swoją podstawę w hiszpańskim konkordacie z 1953 r., który miał przejąć prawo kanoniczne jako część hiszpańskiego porządku prawnego. Podobnie w orzeczeniu z 1976 r. (STS 1139/1976), w części uzasadnienia opisującej motywy rozstrzygnięcia, tylko ogólnie odwołano się do poprzedniego brzmienia art. 4 hiszp. k.c. (obecny art. 6 ust. 3 hiszp. k.c.), przewidującego, że w braku innego postanowienia, czynności prawne sprzeczne z przepisami nakazującymi lub zakazującymi są nieważne. Zarazem jednak stwierdzono naruszenie kan. 1530 i kan. 1532 KPK 1917, a w rezultacie

4. Wykładnia instytucji prawa kanonicznego

Wobec przyjęcia recepcji prawa kanonicznego w zakresie wytworzenia woli wewnętrznej wyznaniowej osoby prawnej na forum prawa cywilnego, hiszpański Sąd Najwyższy w swoich orzeczeniach dokonywał również kwalifikacji określonych czynności prawnych przez pryzmat instytucji patrymonialnego prawa kanonicznego²⁷. W orzeczeniu z 1959 r. (STS 1362/1959) konieczne było ustalenie, czy zaciągnięcie zobowiązania wekslowego może być kwalifikowane jako zaciągnięcie długu lub zaciągnięcie zobowiązania w rozumieniu kan. 534 § 1 KPK 1917. W orzeczeniu tym poprawnie przyjęto, że także zobowiązanie wekslowe podlega przewidzianemu tym kanonem obowiązкови uzyskania indultu apostolskiego.

Nieco bardziej kłopotliwe okazało się zakwalifikowanie poręczenia w sprawie zakończonej orzeczeniem z 1962 r. (STS 134/1962). W tym judykacie dokonano subsumpcji poręczenia majątkowego udzielonego przez zakonną osobę prawną przez pryzmat regulacji tzw. alienacji *sensu largo*, tj. czynności, która może pogorszyć sytuację Kościoła, o której mowa w kan. 1533 KPK 1917. Słusznie przyjęto, że w takich przypadkach do ważności czynności prawnej wymagane było upoważnienie właściwego przełożonego (kan. 1530 § 1 n. 3 KPK 1917). W tym konkretnym przypadku konieczne było upoważnienie Stolicy Apostolskiej z uwagi na przekroczenie równowartości kwoty 30 000 lirów lub franków (kan. 1532 § 1 n. 2 KPK 1917). Dyskusyjne jest jednak, czy przedmiotowe poręczenie jako czynność prawna zakonnej osoby prawnej nie powinna być kwalifikowana z odniesieniem do przepisu szczególnego, jakim był kan. 534 KPK 1917.

Powyższy problem nie pojawił się już w chronologicznie następnym wyroku z 1967 r. (STS 68/1967). W uzasadnieniu tego orzeczenia prawidłowo odwołano się do unormowań dotyczących zakonnych osób prawnych, w tym kan. 534 KPK 1917. Z uwagi jednak na kwotę niższą niż

tęgo naruszenia nieważność czynności prawnej (w konsekwencji w sposób domniemany uznano skuteczność prawa kanonicznego na forum prawa cywilnego). Natomiast strona powodowa w swoim stanowisku wskazywała na art. 38 ust. 2 hiszp. k.c. jako podstawę recepcji.

²⁷ W funkcjonującym obecnie w Polsce systemie rozdziału państwa i wspólnot religijnych możliwość dokonywania wykładni prawa własnego wspólnot religijnych przez sądy państwowe jest sporna. Zob. m.in. Walencik 2013, 18 i nast. W ujęciu niniejszego artykułu, w przypadku recepcji prawa własnego wspólnoty religijnej do państwowego porządku prawnego, jego wykładnia przez sądy państwowe jest niezbędna do ustalenia treści normy prawa państwowego, gdyż prawo własne (jego część) na skutek recepcji stało się elementem normy prawa państwowego.

30 000 lirów (franków) uznano, że nie było konieczne upoważnienie ze strony Stolicy Apostolskiej, a zezwolenie odpowiedniego przełożonego za zgodą kapituły lub jego rady, zgodnie z prawem własnym zgromadzenia. W tym przypadku konstytucja zakonna przewidywała, że zaciągnięcie zobowiązania powyżej 30 000 peset wymagało zezwolenia Przełożonej Generalnej wydanego za zgodą Rady Generalnej instytutu. W tej konkretnej sprawie kwalifikacja zatem z punktu widzenia instytucji prawa kanonicznego nie nastęrczała wielu trudności²⁸.

5. Zagadnienia szczegółowe

Zagadnienie szczególnie istotne dla praktyki obrotu pojawiło się w sprawie zakończonej wyrokiem z 1975 r. (STS 30/1975). Dotyczyło ono zależności pomiędzy treścią wniosku o zezwolenie na alienację, treścią reskryptu papieskiego udzielającego zezwolenia oraz treścią dokonanej w oparciu o te dokumenty czynności prawnej. Kwestia ta nie została szczególnie rozwinięta w tezach hiszpańskiego Sądu Najwyższego, który uznał (m.in z powodów formalnych), że kan. 1532 KPK 1917 nie został naruszony. Była ona jednak przedmiotem szerszego uzasadnienia w ramach zarzutów środka zaskarżenia złożonego przez jedną ze stron postępowania. Podnoszono mianowicie, że skoro wniosek o zezwolenie oraz zezwolenie na alienację dotyczyły sprzedaży za kwotę niższą (czterokrotnie) niż cena sprzedaży wynikająca z umowy zawartej w oparciu o te dokumenty, to transakcja ta stanowiła tak naprawdę alienację bez zezwolenia wymaganego prawem kanonicznym. Zgłaszano także, że zgodnie z postanowieniami ówczesnego prawa kanonicznego alienacja powinna być: poprzedzona przeprowadzeniem wyceny rzeczy alienowanej (kan. 1530 § 1 n. 1 KPK 1917), dokonana za cenę nie mniejszą niż wynikająca z wyceny (kan. 1531 § 1 KPK 1917) oraz być dokonana poprzez aukcję albo przynajmniej przez publiczne ogłoszenie (kan. 1531 § 2 KPK 1917). Co również istotne, zgodnie z referowanym uzasadnieniem zarzutu, reskrypt papieski udzielający zgody na alienację wyraźnie nakazywał

²⁸ W orzeczeniach z 1975 r. (STS 30/1975) i 1976 r. (STS 1139/1976) kwestia kwalifikacji umowy przenoszącej własność nieruchomości jako alienacji, o której mowa w kan. 1532 KPK 1917 nie była przedmiotem kontrowersji i jako taka została przyjęta bez szerszego uzasadnienia.

zadośćuczynienie wymienionym wyżej formalnościom, co w świetle kan. 39 KPK 1917 miało prowadzić do nieważności umowy.

Są to kwestie o tyle ważne, że regulacje analogiczne do większości wyżej opisanych unormowań występują także w obecnie obowiązującym Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.²⁹ Zarówno warunki w postaci obowiązkowej wyceny czy ustalenia ceny nie mniejszej od wynikającej z wyceny, tak na gruncie KPK 1917³⁰, jak i KPK³¹, nie zostały zastrzeżone *ad validitatem*. Ich niedochowanie także na gruncie prawa polskiego nie powinno więc wpływać na skuteczność oświadczenia woli wyznaniowej osoby prawnej. Jednak ich zastrzeżenie w zezwoleniu na alienację (spotykane również obecnie) może skutkować wprowadzeniem rygoru nieważności na gruncie prawa kanonicznego.

Skuteczność zastrzeżenia takiego rygoru na forum polskiego prawa cywilnego może być podawana w wątpliwość z tego powodu, że ograniczenie reprezentacji w takim przypadku miałyby swoją podstawę w oświadczeniu woli (zezwoleniu na alienację), a nie wynikałyby bezpośrednio z samego prawa kanonicznego. Jeśli bowiem hipotetycznie przyjąć, że prawo kanoniczne zostało recypowane na zasadzie prawa statutowego wyznaniowych osób prawnych Kościoła Katolickiego, to nie stanowiłoby ono ograniczenia reprezentacji, skoro zgodnie z art. 35 i art. 38 k.c. ograniczenie reprezentacji musi wynikać z ustawy lub bezpośrednio ze statutu (w tym przypadku prawa kanonicznego), a nie z oświadczenia woli organu. Pomimo powyższego, rozumując na zasadzie analogii do rozwiązań stosowanych w przypadku uchwał organów innych osób prawnych wyrażających zgodę na dokonanie czynności prawnej przez organ reprezentacji, należy przyjąć dopuszczalność zastrzeżenia warunku w akcie składającym się na procedurę wytworzenia woli wewnętrznej, jaki stanowi zezwolenie na alienację. Nie jest zatem konieczne odwołanie się do norm ogólnych prawa kanonicznego, by warunki przewidziane w zezwoleniu alienacyjnym uzyskały

²⁹ Pisemną wycenę rzeczy alienowanej przewiduje kan. 1293 § 1 KPK. Zasada dotycząca alienowania dóbr doczesnych za cenę nie mniejszą niż wynikająca z wyceny jest wyrażona w kan. 1294 § 1 KPK. Odpowiednikiem kan. 39 KPK 1917, stanowiącego o warunkach dołączonych do re-skryptu, jest kan. 39 KPK. Natomiast obecnie obowiązujący Kodeks Prawa Kanonicznego już nie wymaga przeprowadzenia alienacji poprzez aukcję lub publiczne ogłoszenie. Zob. Navarro Marfá 1993, 1437 i 1456.

³⁰ Zob. m.in. Bachofen 1921, 595–596.

³¹ Zob. m.in. Kennedy 2000, 1500–1501.

skuteczność na forum prawa polskiego. Stosując instytucję warunku polskiego prawa cywilnego, ewentualny jego charakter można dekodować w oparciu o art. 65 § 1 k.c. Prawo kanoniczne będzie tu stanowić kontekst wyznaczający reguły znaczeniowe, według których należy interpretować wolę podmiotu udzielającego zezwolenia na alienację, w szczególności zaś wolę wyrażenia zgody pod warunkiem zawieszającym.

Z teoretycznego punktu widzenia dyskusyjne może być określenie źródła wadliwości alienacji przeprowadzonej z naruszeniem warunków zastrzeżonych w zezwoleniu alienacyjnym. Chodzi mianowicie o odpowiedź na pytanie, czy podstawą braku skuteczności czynności prawnej będzie w tym przypadku prawo kanoniczne recypowane do krajowego porządku prawnego, przewidujące nieważność alienacji dokonanej przy niedochowaniu wskazanych wyżej warunków, czy też przepisy prawa polskiego o działaniu reprezentanta wyznaniowej osoby prawnej z przekroczeniem jego zakresu umocowania. W praktyce jednak, niezależnie od powyższego, skuteczność czynności prawnej, stanowiącej alienację w rozumieniu prawa kanonicznego, zależeć będzie od dochowania warunków zamieszczonych w zezwoleniu alienacyjnym.

Na gruncie prawa polskiego istotna jest również kwestia relacji pomiędzy wnioskiem alienacyjnym, zezwoleniem alienacyjnym oraz czynnością prawną dokonywaną na ich podstawie. Rozwiązaniem teoretycznie najlepszym, często nie do osiągnięcia w praktyce, jest załączenie do wniosku alienacyjnego projektu treści czynności prawnej. Wówczas, o ile treść czynności prawnej pokrywa się z treścią wniosku, ryzyko kwestionowania skuteczności czynności prawnej jest najmniejsze. W praktyce częściej można spotkać prośby o zezwolenie na alienację opisujące mniej lub bardziej ogólnie planowaną transakcję. W takich przypadkach konieczna jest szczegółowa analiza treści zezwolenia alienacyjnego i samego wniosku. To samo należy odnieść do sytuacji, w której treść czynności prawnej odbiega w niektórych punktach od opisu zamierzonej czynności prawnej, zamieszczonego w prośbie o zezwolenie na alienację. Może to mieć miejsce w szczególności w przypadku zmiany okoliczności, wymuszającej modyfikację treści czynności prawnej stanowiącej alienację względem opisanej w prośbie o zezwolenie na alienację.

Niektóre zagadnienia związane z recepcją prawa kanonicznego w zakresie ograniczeń reprezentacji, pojawiające się w wybranych na potrzeby

niniejszego opracowania orzeczeniach, były przedmiotem analiz polskich autorów, a niekiedy także zagranicznej doktryny spoza Hiszpanii. Pojawiły się one w sprawie zakończonej wyrokiem z 1962 r. (STS 134/1962). Zaliczyć do nich można w pierwszej kolejności problem braku publikacji konstytucji zakonnych, utrudniający kontrahentom wyznaniowej osoby prawnej zapoznanie się z normami mającymi wpływ na skuteczność działania reprezentantów wyznaniowych osób prawnych, a w konsekwencji pośrednio także na sytuację prawną kontraktujących z nią podmiotów. Miałoby to skutkować pozbawieniem wpływu zamieszczonych w tych dokumentach ograniczeń reprezentacji na skuteczność czynności prawnych dokonanej z przekroczeniem tych ograniczeń³². Hiszpański Sąd Najwyższy nie podzielił tego zapatrywania, uznając nie tylko związaną kontrahenta zakonnej osoby prawnej konstytucją zakonną, ale także odrzucając argument, że skoro akty współdziałania (rady, zgody, upoważnienia, zezwolenia) także nie są publikowane, a wobec tego strony nie mogą dysponować wiedzą, czy miały one miejsce i jakiej były one treści, ich ewentualny brak nie powinien wpływać na skuteczność reprezentacji.

Kolejnym zagadnieniem, które stanowiło przedmiot zainteresowania polskiej literatury przedmiotu była kwestia uznania pełni kompetencji decyzyjnych i przyjęcia braku jakichkolwiek ograniczeń reprezentacji z uwagi na zasadę pewności obrotu³³. W przywołanej wyżej sprawie podniesiono w toku instancji, iż już z samego faktu reprezentowania przez właściwego piastuna organu reprezentacji (przełożonego) powinna wynikać skuteczność złożonego oświadczenia woli za wyznaniową (zakonną) osobę prawną. Również ten argument nie znalazł uznania w wyroku hiszpańskiej najwyższej instancji sądowej.

Trzecim zagadnieniem, które pojawiało się także w polskiej literaturze przedmiotu, ale i w jurysprudencji hiszpańskiej, była kanonizacja prawa cywilnego³⁴. Mianowicie w toku instancji sprawy zakończonej wyrokiem z 1962 r. (STS 134/1962), podniesiono, iż skoro zgodnie z kan. 1529 KPK 1917,

³² Z polskiej literatury przedmiotu na temat wpływu możliwości zapoznania się z prawem wewnętrznym wspólnoty religijnej na związaną nim kontrahentów wyznaniowej osoby prawnej zob. m.in. Radecki 2004, 248–249; Januchowski 2007, 53–55. Z literatury zagranicznej zob. m.in. Navarro Valls 1970, 387 (w odniesieniu do Hiszpanii); Pree, Primetshofer 2007, 23, 25 i 172 (w odniesieniu do Austrii).

³³ Zob. m.in. Januchowski 2007, 66; Stanisław 2010, 198–200.

³⁴ Zob. m.in. Radecki 2003, 144.

cokolwiek prawo państwowe reguluje odnośnie do umów, powinno być zachowane także mocą prawa kanonicznego, toteż w zakresie reprezentacji prawo kanoniczne odsyła do prawa cywilnego, w którym brak jest ograniczeń reprezentacji wyznaniowych osób prawnych Kościoła Katolickiego. W odniesieniu do tego zagadnienia hiszpański Sąd Najwyższy zajął stanowisko negatywne. Na uzasadnienie swojego poglądu wskazał, że, zgodnie z literalnym brzmieniem kan. 1529 KPK 1917, kanonizacja prawa państwowego zachodzi tylko „o ile inaczej nie stanowi prawo kanoniczne”. Kanonizacja nie jest więc automatyczna, zaś w sprawach dotyczących reprezentacji przy zawieraniu umów prawo kanoniczne właśnie stanowi inaczej³⁵.

Podsumowanie

Analiza hiszpańskiego orzecznictwa prowadzi do wniosku, że recepcja prawa kanonicznego w zakresie granic umocowania osób prawnych Kościoła Katolickiego jest uznawana nie tylko w polskim porządku prawnym, ale także w Królestwie Hiszpanii. Nie można jednak pominąć, że w Hiszpanii istnieje dodatkowa podstawa recepcji w postaci art. 38 ust. 2 hiszp. k.c., który odwołuje się w kwestiach zasad działania osób prawnych Kościoła Katolickiego do konkordatu zawartego ze Stolicą Apostolską. Konsekwencją powyższego jest m.in. to, iż podstaw przedmiotowej recepcji upatruje się niekiedy w innych normach niż to dzieje się w Polsce. Najczęściej jednak za podstawę recepcji uznaje się przepisy przewidujące, że działanie osób prawnych regulują przepisy, w oparciu o które one powstały lub w oparciu o które zostały one uznane. W konsekwencji dokonują one czynności prawnych według ich wewnętrznych regulacji. Podstaw recepcji upatruje się więc bardziej w zasadzie normatywnego określenia zasad działania osoby prawnej, która także w Polsce jest przywoływana jako podstawa skuteczności prawa kanonicznego w zakresie reprezentacji wyznaniowych osób prawnych Kościoła Katolickiego. Analiza omówionych wyżej judykatów hiszpańskiego Sądu Najwyższego prowadzi ponadto do wniosku, że w Hiszpanii, podobnie

³⁵ Warto w tym miejscu jeszcze zasygnalizować niezauważony w orzeczeniu z 1976 r. (STS 1139/1976), choć wynikający ze stanu faktycznego, problem ustalenia wartości nieruchomości kościelnej w przypadku jej znacznego obciążenia hipoteką.

jak to ma miejsce w Polsce, recepcja dotyczy nie tylko podstawowego aktu prawa kanonicznego w postaci Kodeksu Prawa Kanonicznego, ale także aktów niższego rzędu, w szczególności konstytucji zakonnych.

W sprawach zawisłych przed hiszpańskim Sądem Najwyższym wystąpiły zagadnienia istotne także dla polskiej praktyki obrotu z udziałem osób prawnych Kościoła Katolickiego. Szczególnie warta odnotowania jest kwestia wpływu warunków (zamieszczonych w zezwoleniu na alienację) na skuteczność czynności prawnej obejmującej alienację. W ujęciu niniejszego artykułu, ich niedochowanie wpływa na zakres umocowania organu reprezentacji. Godne uwagi są także argumenty dotyczące różnic pomiędzy treścią prośby o zezwolenie na alienację i samym zezwoleniem a treścią oświadczenia woli złożonego na ich podstawie.

Analiza hiszpańskiego orzecznictwa prowadzi ponadto do wniosku, że niektóre problemy związane z recepcją prawa kanonicznego mają charakter uniwersalny i są traktowane podobnie jak w polskiej judykaturze. Tak jest chociażby w odniesieniu do kwestii braku publikacji niektórych źródeł prawa kanonicznego i aktów kontroli kanonicznej, postulatu ochrony pewności obrotu oraz zasady kanonizacji prawa cywilnego, które w obu państwach uznaje się za argumenty niewystarczające do odrzucenia skuteczności kanonicznego prawa patrymonialnego w zakresie reprezentacji wyznaniowych osób prawnych Kościoła Katolickiego.

Bibliografia

- Bachofen, Charles Augustine. 1921. *A commentary on the new Code of canon law*, t. 6. St. Louis, London: B. Herder Book Co.
- García Hervás, Dolores. 1997. „La personalidad jurídica civil de los entes eclesiales en España: Una reflexión sobre el pensamiento de Pedro Lombardía”. *Ius Canonicum* 73: 239–269.
- Januchowski, Arkadiusz. 2007. „Skuteczność prawa kanonicznego w zakresie reprezentacji osób prawnych Kościoła katolickiego”. *Rejent* 9: 49–67.
- Kennedy, Robert T. 2000. „The temporal goods of the Church”. W: *New commentary on the Code of Canon Law*, red. John P. Beal, James A. Coriden, Thomas J. Green, 1449–1526. New York, N.Y.–Mahwah, N.J.: Paulist Press.
- Krukowski, Józef. 1995. *Konkordaty współczesne: doktryna, teksty (1964–1994)*. Warszawa: Wydawnictwo Civitas Christiana.

- Lombardía, Pedro. 1989. „La personalidad civil de los entes eclesiásticos, según los Acuerdos entre la Santa Sede y el Estado español de 3 de enero de 1979”. *Ius Canonicum* 37: 79–105.
- López Alarcón, Mariano. 1989. „Eficacia civil de la licencia para la enajenación de bienes eclesiásticos”. *Ius Canonicum* 57: 305–326.
- Motilla, Agustín. 1999. „Supuestos de relevancia del Derecho Canónico en el ordenamiento civil español (A propósito de las Sentencias del Tribunal Supremo de 27 de febrero y 6 de octubre de 1997)”. *Ius Canonicum* 39 (nr spec.: *Escritos en honor a Javier Hervada*): 1021–1029. DOI 10.15581/016.39.15860.
- Navarro Marfá, Luis. 1993. „Table of correspondence between the 1917 *Codex iuris canonici* and the 1983 *Codex iuris canonici*”. W: *Code of Canon Law Annotated: Latin-English edition of the Code of Canon Law and English-language translation of the 5 Spanish-language edition of the commentary prepared under the responsibility of the Instituto Martin de Azpilcueta*, red. Ernest Caparros, Michel Thériault, Jean Thorn, 1438–1465. Montréal: Wilson & Lafleur.
- Navarro Valls, Rafael. 1970. „La licencia en la enajenación canónica y el Derecho español”. *Ius Canonicum* 10: 303–391. DOI 10.15581/016.10.21500.
- Pree, Helmuth, Bruno Primetshofer. 2007. *Das Kirchliche Vermögen, seine Verwaltung und Vertretung*. Wien: Springer-Verlag.
- Radecki, Gabriel. 2003. „Organy osób prawnych Kościoła katolickiego w Polsce (na styku prawa kanonicznego i prawa cywilnego)”. *Rejent* 7/8: 127–155.
- Radecki, Gabriel. 2004. „Glosa do wyroku SN z dnia 27.07.2000 r. IV CKN 88/00”. *Orzecznictwo Sądów Polskich* 5 (poz. 58): 246–249.
- Stanisz, Piotr. 2010. „Proboszcz jako reprezentant parafii rzymskokatolickiej w stosunkach majątkowych”. W: *Prawo państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych. Pamiętnik VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego, Gniezno 11–12 IX 2010*, red. Krzysztof Krasowski, Małgorzata Materniak-Pawłowska, Maksymilian Stanulewicz, 191–200. Poznań: Ars boni et aequi.
- Strzała, Marek. 2019. *Oświadczenie woli wyznaniowej osoby prawnej*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Trzeciak, Bogusław. 2007. *Klauzule odsyłające w konkordatach z Hiszpanią i z Polską*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Walencik, Dariusz. 2013. „Prawo kanoniczne (wewnętrzne) związków wyznaniowych a prawo polskie”. *Przegląd Sądowy* 5: 11–25.
- Wroczeński, Józef. 2008. „Klauzule odsyłające w konkordatach z Hiszpanią i z Polską, Bogusław Trzeciak, Lublin 2007: [recenzja]”. *Prawo Kanoniczne* 3/4: 407–412.